

Rigets „bedste Mænd“, Danehof og Rigsraadet.

af

Kr. Erslev.

Vor Forstaaelse af Udviklingsgangen i Danmarks ældre Statsforfatning er i de senere Aar undergaaet en indgribende Ændring, og det skyldes først og sidst Frk. Anna Hudes Skrift om Danehoffet og dets Plads i Danmarks Statsforfatning, der fremkom i 1893. Ved denne Undersøgelse omstyrtedes ganske den Opfattelse, der hidtil havde været saa godt som ubestridt og i sin Tid var formet af J. E. Larsen. Efter ham havde lige fra Oldtiden og ned til Enevældens Indførelse Folket haft Del i Rigets Styrelse gennem en Forsamling, hvis Sammensætning i Tidens Løb vel var undergaaet store Ændringer, men som dog altid havde været en Repræsentation for hele Folket i dets forskellige Lag. I Stedet for det oprindelige Folkething var i Valdemarernes Tid traadt Danehoffet, paa hvilket de privilegerede Klasser havde mest Indflydelse, men hvortil dog ogsaa mødte Fuldmægtige fra Købstæder og Bønder, og en umiddelbar Fortsættelse af Danehoffet var senere de Stænderforsamlinger eller Rigsdage, som lige til 1660 var den egentlige Hovedmyndighed i Riget, højere end selve

Kongedømmet. Ganske vist var dog fra o. 1450 den faktiske Magt gledet over til Rigsraadet, idet Raaderne havde tiltaget sig en Myndighed, som laa ganske udenfor deres oprindeligt saa beskedne Stilling som Kongens personlige Raadgivere, og havde taget Magten baade fra Konge og Folk.

Alt dette er nu ganske opgivet, og selve Grundtraaden i Statsudviklingen ser vi anderledes end før. Frk. Hude vil allerede ikke anerkende, at det Rigsfolkething, som efter den ældre Opfattelse dannede Udgangspunktet, nogensinde har eksisteret; maaske gaar hun deri for vidt, men i alt Fald har hun med Rette betonet, at Folkets Deltagelse i Styrelsen i den ældre Middelalder især viste sig ved Forhandlinger paa de tre store Landsting. I brat Modsætning hertil staar nu Danehoffet, dels ved at være et Rigsmøde i Modsætning til de tredelte Landsting, dels ved at være et Møde, hvorpaa Stormændene spillede den alt afgørende Rolle, medens den stænderske Karakter, man havde tillagt det, viser sig at bero paa Misforstaaelse. Danehoffet faar derved en helt anden Plads i Forfatningsudviklingen end man før havde tillagt det. Saa lidt som det er i Slægt med tidligere Folkething, lige saa lidt fortsættes det af en senere Tids Stænderforsamlinger, der derimod netop hænger sammen med Landstingenes politiske Virksomhed, som stærk begrænset var fortsat ogsaa i Danehofstiden. Danehoffets udprægede aristokratiske Karakter fører i Stedet til at betragte Rigsraadet som dets Efterfølger og Arvtager.

. Tydeligst ser man den gennemgribende Forskel paa denne Opfattelse og saa den tidligere raadende ved en rent skematisk Opstilling. Før Frk. Hude saa man

Folkething — Danehof — Stænderforsamlinger som en fortløbende Linie, hvori Rigsraadet pludselig brød usurpatorisk ind. I Stedet ses nu to jævnsides løbende Strømme:

Landsting — Stænderforsamlinger

Danehof — Rigsraad;

for oven har vi de folkelige Institutioner, for neden de aristokratiske, som tillige er de, der faktisk sidder inde med den største Magt.

For mit eget personlige Vedkommende var jeg saa at sige en født Tilhænger af den ny Opfattelse. Selv havde jeg en Gang ved en tilfældig Undersøgelse faaet Øje for, at Theorien om Danehoffet som et Stændermøde egentlig hvilede blot paa to Kildesteder, med hvis Paalidelighed det stod ilde til; jeg havde saa henledt Frk. Hudes Opmærksomhed derpaa og opfordret hende til at gøre hele Spørgsmaalet til Genstand for nøjere Prøvelse. I den følgende Tid kredsede dog mine Tanker uvilkaarlig om dette Problem, og ikke mindst ved Studiet af europæisk Statsudvikling havde jeg stadig Blikket henvendt paa, hvad deraf kunde læres ogsaa for Danmark; men jeg undgik at komme for dybt ind herpaa, netop af Hensyn til det Arbejde, hvormed jeg vidste, Frk. Hude syslede. Endelig fremkom da dennes Skrift, og det viste sig, at hun i Stedet for den Opfattelse, hvis Uholdbarhed ogsaa var blevet mig klar, formaaede at sætte en anden, vel begrundet og skarpt gennemført. Allerede ved den mundtlige Disputats udtalte jeg da min stærke Tilslutning til Frk. Hudes Grundsyn, og hvor jeg siden i „Danmarks Riges Historie“ er kommet ind paa disse Forhold, vil man ogsaa finde, at det i det

hele og store er de samme Grundtanker, der bærer Fremstillingen.

Imidlertid har jeg dog fra første Færd paa adskillige Punkter haft en fra Frk. Hude afvigende Opfattelse, og meget langt fjerner jeg mig fra hende, naar det spørges om, hvorledes man fra Danehofstiden er kommet over i Rigsraadstiden. Frk. Hude udtaler sig derom i et Slutningskapitel, som hun giver Overskriften: Herredag og Rigsdag. Man mærker dog her nok, at hendes udtømmende Studier slutter med Danehoffets egentlige Tidsalder, ved Udgangen af det 14. Aarhundrede; for den følgende Tid har hun maattet nøjes med en mere spredt Kundskab, men det har gjort, at hun her, saa vidt jeg kan se, ikke ret har faaet fat i Grundtraadene, hvad der saa ogsaa har virket tilbage paa hendes Opfattelse af selve Danehofstiden.

Frk. Hude betragter jo, som vi allerede veed, Rigsraadet som den Institution, der afløser Danehoffet eller, som hun udtrykker det, overflødiggør det. Tidligere havde man jo nok set, at Rigsraadet tog Magten omtrent ved den Tid, da man hørte op at sammenkalde Danehoffer; nyt hos Frk. H. er her det, at hun opfatter de to Institutioner som nært beslægtede, idet ogsaa Danehoffet repræsenterer det høje Aristokrati. For Overgangen fra det ene til det andet kan Frk. H. derfor ogsaa opstille som mulig en Forklaring, der var ganske utænkelig efter den tidligere raadende Opfattelse, den nemlig, at Danehoffet ligefrem ved en „Indsnævring“ blev til Rigsraadet. Selv forkaster hun dog dette og mener, at der mellem Danehof og Rigsraad har været et Overgangsled, Herredagen. Senere er i Danmark „Herredag“ vel blot en Betegnelse for det regelmæssige

aarlige Møde, som Rigsraadet holdt for at afgive Domme; men selve Navnet, mener Forf., peger paa, at Herredag oprindeligt har været noget andet og mere, og nærmere mener Frk. H. at kunne definere denne oprindelige Herredag som et Adelsmøde. Disse Adelsherredage, paa hvilke Raadet dog spillede Hovedrollen, skal da have ført fra Danehoffet over til Rigsraadets Enemagt, som først tænkes gennemført i Tiden efter 1536.

Over for hele denne Betragtning maa jeg stille mig ganske afvisende og paastaa, at den her opstillede Herredag er en ren Konstruktion, som ikke har noget med Virkeligheden at gøre. At Herredagen oprindeligt har været et Adelsmøde, udlæser Frk. H. af nogle Udtalelser, som alle stammer fra Tiden mellem Frederik I's Tronbestigelse (1523) og Rigsdagen i København 1536, og derfra drager hun saa en Linie hen til et Par Møder i Erik af Pommerns sidste Aar, som hun mener at kunne opfatte som Adelsmøder. Dertil er nu først og fremmest at sige, at Forbindelseslinien ikke findes, saa vist som der i hele Tiden fra 1440 til 1523 ikke kendes et eneste Møde af Adelen fra hele Riget. I denne Tid staar derimod Rigsraadet ubestridelig som den fulde Magthaver ved Siden af Kongen, og der er ikke det mindste Tegn til, at det skal have delt Magten med Adelen.

Selv om Frk. H. havde Ret i, at Herredagen under Frederik I var et Adelsmøde, kunde dette da intet oplyse om Tilblivelsen af Rigsraadets Myndighed; det maatte være et Sving bort fra Raadets Magtstilling, ikke noget paa Vejen dertil. Saaledes forholder det sig i Virkeligheden. Efter Kristiern II's revolutionære Forsøg paa at ændre hele Rigets Forfatning, under den indre

og ydre Uro i Frederik I's Tid kom man netop til det, som ikke var sket under de fire foregaaende Konger; nogle Gange forhandlede man om Statens Sager med Adelsmænd fra hele Riget. Men disse Sammenkomster kaldtes alligevel ikke Herredag; dette er da som senere Navnet for Rigsraadets Møder, men Forhandlingerne med den menige Adel fandt naturligt nok Sted under disse Raadsmøder.

Navnet Herredag for Adelsmøder, der skulde ligge forud for Rigsraadets Enemagt, bør derfor ganske udgaa, og for øvrigt kan jeg heller ikke tiltræde Frk. H.s Forsøg paa at bevise, at to Møder i Erik af Pommerns Tid har været Adelsmøder; jeg ser ikke nogen Grund til i dem at se andet end Møder af Rigets Raader.

Paa intet af dette skal jeg dog gaa nærmere ind; Fejlen ligger nemlig efter min Mening meget dybere, og man kommer overhovedet ind paa en Afvej, naar man spørger om, hvorledes Rigsraadets Myndighed er fremgaaet af Danehoffet. Sagen er den, at man derved sammenstiller to Begreber, der er ganske uensartede, helt væsensforskellige. Hvad Rigsraadet er, veed alle: en Kreds af Mænd, som efter Rigets Forfatning er i Besiddelse af en vis, meget udstrakt Myndighed over for Kongen. Men er Danehoffet noget tilsvarende? Ja, efter den ældre Opfattelse var det det, og Frk. H., der ellers har brudt saa grundigt med den, ser det paa samme Maade. Hun taler om Danehoffets forfatningsmæssige Stilling, hun skriver et helt Kapitel om dets Funktioner og udfinder, at Hoffet var baade lovgivende og dømmende. Intet af dette stemmer dog med Middelalderens egen Talebrug. Det hedder aldrig, at Danehoffet giver eller samtykker i en Lov, aldrig at Dane-

hoffet dømmer, men ene og alene, at Rigets store lovgiver og dømmer — paa Danehof. I Haandfæstningen af 1326 fastsættes, at den kan ændres i „Parlamentet efter Rigets Prælaters og bedste Mænds Raad“; Kongen stadfæster Tords Artikler „med Samtykke af Rigets bedste Mænd i Danernes Parlament“; Erik Klipping lover at staa til Rette for „vore bedste Mænd paa Rigsmøderne“, og saaledes over alt. Hvad der derimod bestemmes om Danehoffet, det er, paa hvad Tid og Sted det skal holdes, hvorledes det skal indkaldes, at enhver, der vil besøge det, skal nyde Fred og Beskyttelse. Det er da ganske klart, at hvad man kan sammenligne med Rigsraadet, det er Stormændenes Funktioner paa Danehoffet, ikke dette selv, saa vist som „Danehof“ kun er Benævnelsen for et Rigsmøde af særlig Natur.

Rent formalistisk som dette synes at være, fører det os i Virkeligheden et stort Skridt fremad. Naar vi ser, at man ikke skal nævne Danehoffet som Skranken for Kongemagten, men de paa Danehoffet forsamlede Stormænd, kommer vi ganske naturligt til at spørge, om Stormændene da ikke, ogsaa uden for Danehoffet, havde forfatningsmæssige Rettigheder over for Kongen. Dette havde de netop. Paa en hel Række Punkter skulde den danske Konge i det 14. Aarh. indhente Samtykke fra en Kreds, der betegnes med vekslende Navne, hyppigst dog som Rigets „bedste Mænd“. Jeg nævner de vigtigste:

1. Kongen kan kun med de bedste Mænds Samtykke træffe varige Bestemmelser om Kronens Lande og Gods. Theoretisk er dette udtalt i Rigsraadets Responsa fra Kong Olufs Tid: kongelige Gaver af Gods

staar fast, naar de er givne „med Raad af Rigets mægtige, gejstlige og læge“ (Aarsberetn. V, 52); praktisk ses det i, at de bedste Mænds Samtykke nævnes f. Ex. ved Arveforleninger; sml. hvorledes Kristoffer II lover Johan den milde at skaffe ham Stadfæstelse paa Femern fra *consiliarii regni Dacie* (Repert. 1541).

2. Kongen maa kun erklære Krig „med Raad og Samtykke af Prælaterne og Rigets mægtige“: Haandfæstningerne 1320, 1326, 1376.

3. Stormændene kan bevilge Kongen Skat: i Forliget med Jens Grand fastsættes, at Ærkebispnen skal være fri for alle Skatter, uden de paalægges *de consilio majorum et meliorum regni nostri* (Dipl. Svec. II, 392)¹).

4. Handelsforbud maa Kongen kun udstede *de communi consensu meliorum*: de tre Haandfæstninger.

5. Til Love kræves Stormændenes Samtykke. Dette søges som oftest paa Danehoffet, men Tonen ligger dog lige saa meget paa Stormændene som paa Mødet; 1320 fastslaas, at Manglerne i Valdemars Love skal udfyldes *per discretos regni*, og først 1326 tilføjes *in parlamento* (Hude 74). Landefreden af 1360 er jo ogsaa udgaaet fra et Stormandsmøde, som Frk. H. vist med Rette ikke regner for et Danehof.

6. Medens det egentlige Kongevalg foregaar paa Landstthingene, vælger dog fra tidlig Tid Stormændene i Kongens levende Live hans Søn til Efterfølger, og til Slut kommer man endog til, at selve Kongevalget sker paa et Stormandsmøde; 1376 vælges Oluf til Konge i Slagelse.

¹) Frk. Hude har derfor ikke Ret i at fastslaa (S. 125), at „der i Danmark ikke fandtes nogen Fællesforsamling, der var i Besiddelse af skattebevilgende Myndighed“.

Man ser, hvor udstrakt Stormændenes Myndighedsomraade er, og tillige fremtræder det, at kun deres Del i Lovgivningsmagten særlig knytter sig til Danehofs-møderne og det endda ikke udelukkende; ganske ejendommeligt for Danehoffet er ene, at paa dette virker de „bedste Mænd“ som Rigets højeste Domstol. I disse Stormænd, hvad enten de saa mødtes under den ene eller den anden Form, har vi Forløberne for Rigsraadet, og Punkt for Punkt svarer Raadets Stilling i Forfatningen, saaledes som vi ser den i det 15. Aarhundrede, til den, der et Aarhundrede før tillagdes de bedste Mænd.

Naar Frk. Hude her i Stedet nævner Danehoffet, om end med den konstruerede Herredag som Mellemlid, kan det Fejlsyn, der gemmer sig deri, bedst ses ved en Sammenligning netop med Herredagen, den virkelige Herredag, som vi kender fra det 16. og 17. Aarhundrede. Den holdes aarlig med stor Højtidelighed; Kongen og Raadet sidder paa den til Doms, og Mødet er forud kundgjort, for at enhver i Tide kan indstævne sin Sag for Rigets højeste Domstol. Mange andre kommer dog ogsaa til Herredagen; enhver, der har et Ønske, han vil have opfyldt, eller en Klage, han ønsker afhjulpet, veed jo, at han der vil træffe Rigets øverste Myndigheder. Det gælder de enkelte, ikke mindre dog hele Klasser, og især er Adelen tilbøjelig til at indfinde sig ved Herredagen for her at paavirke Rigsraadet og gennem det atter Kongen. Saaledes staar Herredagen omgivet af stor Glans; men alligevel kan ingen dog i den se Grundpunktet i Danmarks Forfatning. Man kan end ikke korrekt kalde den Rigets højeste Domstol, thi Herredagen er jo kun det højtidelige Møde, paa hvilket Konge og Raad afsiger deres Domme. Langt mindre kan man

betegne Herredagen som selve den forfatningsmæssige Skranke for Kongemagten; dette er Rigsraadet, der mødes ved Herredagen, men ogsaa uden for den. En Undersøgelse af Herredagens „Plads i Danmarks Statsforfatning“ vilde blive misvisende; den vilde faa fat i Formen i Stedet for i Indholdet.

I Virkeligheden er det dette, som er passeret Frk. Hude med Danehoffet. Paa alle enkelte Punkter har hun brudt med den tidligere Opfattelse af, hvad Danehoffet var og betød; men selve Navnet har bedaaret hende og hindret hende i at gaa det lille Skridt videre, som her er antydet. Hun har ikke kunnet frigøre sig fra den Forestilling, at det dog var Danehoffet, som det først og sidst kom an paa, og er derved blevet ført til at afgrænse Undersøgelsen alt for meget. Kun rent i Forbigaaende berører hun, at der dog ogsaa er Lovbestemmelser, der „nævner Stormændene uden at omtale Danehoffet“ (S. 65 f.), og hun glemmer endda dette igen, naar hun flere Gange kommer tilbage til, at Møder af Stormændene uden for Danehoffet ganske savner forfatningsmæssige Rettigheder¹⁾.

Det turde i det foregaaende være godtgjort, at Rigsraadets Forgængere er de Stormænd, som Forfatningsbestemmelserne fra det 13. og 14. Aarhundrede tillægger saa megen Betydning. Herved er dog endnu intet sagt

¹⁾ S. 170: „Disse blotte Forhandlingsmøder, hvor Rigets store stod raadgivende ved Kongens Side“. S. 212 stilles Danehoffet som „Indehaver af et bestemt Myndighedsomraade“ og som Modsetning til „Stormandsforsamlingen i dens ubundne Form“; jfr. S. 213 om (Adels)herredagen, der „ikke var i Besiddelse af nogen bestemt Myndighed“.

om, hvorledes man fra disse Rigets „bedste Mænd“ er kommet over til det fast afgrænsede Rigsraad. At følge dette nærmere er baade vanskeligt og vidtløftigt; jeg har berørt Spørgsmaalet forskellige Steder i „Danmarks Riges Historie“ og skal her nøjes med at fremhæve enkelte Hovedsynspunkter.

Først vil jeg da betone, at disse Stormænd maa forstaaes som en ret snæver Kreds, i Tal ikke synderligt større end det senere Rigsraad; herved alene bliver det forstaaeligt, at Overgangen fra den ene Kreds til den anden kan foregaa saa let og næsten umærkeligt, som den faktisk sker. Den rette Forstaaelse af Danehofsfor­samlingens Sammensætning spiller her den største Rolle. Fra Danehoffet, saaledes som man tidligere tænkte sig det, var der overhovedet ingen Vej over til Rigsraadet; men selv Frk. Hude, der underkender Danehoffets stænder­ske, repræsentative Karakter og saa stærkt karakteriserer det som en aristokratisk Forsamling, gør Vejen derfra til Rigsraadet længer end der er Grund til. Helt klar er hendes Forstaaelse af Danehoffets „Bestanddele“ vel ikke; dog hælder hun til at definere det som et Møde, hvortil hele Adelen blev indkaldt, og det samme gaar igen, hvor hun kommer ind paa den Herredag, som opstilles som Overgangsleddet til Rigsraadet; det, der skal forklares, er overhovedet, mener hun, hvorledes „den politiske Myndighed, som i Middelalderen alle de „gode Mænd“ havde gjort Fordring paa at ud­øve“, blev samlet i Rigsraadets Hænder (S. 213). Nej, de „bedste Mænd“ er noget helt andet end de „gode Mænd“ eller Adelen, og Danehoffet bør sikkert ikke op­fattes som et Adelsmøde. Det er baade videre og snævrere. Videre, saa vist som enhver dansk kunde

møde til det offentlig kundgjorte Hof, snævrere fordi de, hvis Mening og Raad hørtes, kun var Rigets fyrstelige Lensmænd, Bisperne og dertil en lille Kreds af ansete Mænd. Det var disse alene, der tog Beslutningerne, selv om de maaske bagefter forelagdes for hele Forsamlingen til Stadfæstelse. Saaledes ser Frk. H. det ogsaa, men hun lægger Grænselinien mellem de lavere Klasser som de passive, Adelen som den aktive Del af Forsamlingen (S. 198); hertil maatte jo i alt Fald føjes Prælaterne, men saa lidt som hele Gejstligheden havde nogen Stemme, saa lidt er der Grund til at lade den saa overmaade talrige Adel have det. Den Kreds, der virkelig inddroges i Raadslagningerne, kunde naturligvis være videre eller snævrere efter den Sags Natur, som skulde afgøres, efter Kongens Ønske og Forsamlingens Karakter; men selv ved Danehofferne har den dog været faatallig, og endnu mere gælder det om de Forhandlingsmøder, Kongerne holdt med Stormændene alene. Hvis man ved Aristokrati forstaar de to privilegerede Stænder, maa man for at undgaa Mistydning kalde Stormandsmøderne høj-aristokratiske Forsamlinger.

Et andet Hovedpunkt er det, at fra tidlig Tid spiller Kongens Raader en meget fremtrædende Rolle paa Stormandsmøderne. Atter og atter nævnes de allerede i det 13. Aarhundrede; naar Kongen som Vidnesbyrd om sine Regeringshandlingers Lovmæssighed anfører, at han for dem har fundet Tilslutning — om det hedder „med Raad af“ eller „med Samtykke af“, ligger der vist ingen Vægt paa —, saa nævner han snart „de bedste Mænd“, snart „vore Raader“, og det skifter paa en Maade, der viser, at det ene og det andet var omtrent lige godt. I 1260, for at nævne et enkelt Exempel, bortskøder den

umyndige Erik Klipping Krongods med Samtykke af sin Moder og Rigets bedste Mænd; 1289 foretager hans Søn en Skødning „efter vor Moders og vore andre Raaders Vilje“ (Hasse II, 91; SRD. VI, 396). Fra første Færd er de to Kredse delvis faldet sammen, og de er stedse kommet hinanden nærmere. 1326 nævnes endog Raaderne forud for de bedste Mænd, da den slesvigske Valdemar udsteder et Arvelensbrev „med Samtykke af vore Raader og Rigets bedste Mænd“, og samtidig defineres Kongens Raader ligefrem som Rigets bedste Mænd, *de consilio consiliariorum nostrorum, meliorum videlicet regni* (Hvitfeld 434; Sartorius II, 315). Da Kongens Raader begyndte at betegnes som Rigens Raader, var det kun at fastslaa en Stilling, som de allerede længe havde haft; de udgjorde den faste Kerne i den Kreds af Stormænd, Kongen raadspurgte, hvad enten det saa var paa Danehof eller paa Møder af mindre højtidelig Karakter. Naar man ser, hvilken Stilling Rigsraadet indtager under Kongeløset efter Valdemar Atterdags Død, vil man forstaa, hvor urigtigt det er først at lade det komme til Magten efter Danehofstiden; det staar i Virkeligheden fuldt færdigt i en Tid, da der endnu ret regelmæssigt blev holdt aarlige Rigmøder, men det maa saa ogsaa paa disse have spillet den afgørende Rolle.

Dette sidste fører mig ind paa endnu een Betragtning. Frk. Hude har paapeget, hvorledes det er Stormændene, der fremtvinger det ofte gentagne Løfte om aarlig Afholdelse af Danehof, og Kongerne, der saa vidt muligt undgaar at sammenkalde disse Rigmøder, og naar Danehofferne tilsidst hører helt op, ser hun da deri en Sejr for Kongedømmet. Det er ogsaa rigtigt, men Sejrens Betydning bliver dog stærkt begrænset,

naar man maa tilføje, at ogsaa uden Rigmøderne staaar Stormandsindflydelsen fast netop gennem Rigsraadet. I dette, at de „bedste Mænd“ afløses af den Institution, hvis fulde Titel er „Kongens og Rigets Raader“, vil jeg snarere se en Udligning af et Aarhundredes Kampe mellem Konge og Aristokrati end just en Sejr for den ene eller den anden Part. Paa den ene Side var Rigsraadet ved stadig at staa ved Kongens Side og deltage i alle politiske Forhandlinger sikker paa at have en helt anderledes regelmæssig Indflydelse paa Kongen end de „bedste Mænd“ udenfor Raadet kunde have, og naar Kongens Raad var blevet til Rigsraadet, var der ikke mere den Trang som tidligere til gennem de aarlige Rigmøder at tvinge Kongen til at raadføre sig med Stormændene. Paa den anden Side opnaaede Kongen en Indflydelse paa, hvorledes den Kreds var sammensat, hos hvem han skulde søge Raad og Samtykke, som han ikke kunde have under Forhandlingerne paa de offentlige Rigmøder. At Overgangen fra de „bedste Mænd“ til Rigsraadet overhovedet er sket under Samstemning fra Kongens Side, ja snarest er fremskyndet af ham, det er egentlig givet ved, at Overgangen sker saa hurtigt og lydløst.

At Kongen skulde have bidraget sit til at gøre sine Raader til Rigsraader, det er en Tanke, der er diametralt modsat den ældre Opfattelse, hvorefter Rigsraadet netop har usurperet sin Myndighed baade paa Kongens og den folkelige Rigsforsamlings Bekostning, og der er da Grund til at følge det lidt nærmere. Paa det politiske Omraade kan det vel kun skimtes; derimod kan det en vis Grad bevises for Domstolene, hvor Rigsraadet afløser Danehofsdomstolen som Rigets højeste Ret. Lad

os da følge den Udvikling, der ligger derimellem, men først klare os, hvorhen det er, vi skal.

Det er almindelig anerkendt, at fra Kristiern I's Tid er Rigets øverste Domstol Konge og Raad i For-
ening. Dommene udfærdiges i Kongens Navn, forsegles med „Seglet til Sager“, og som Vidne anføres Rigens Kansler (Justitiarius). Domstolens Navn er det kongelige Retterthing, men Rigsraadet er de givne Meddommere; vi finder vekselvis Udtryk som „for vort Raad og Retterthing“ og „for os og vore elskelige Raader paa vort Retterthing“, og naar Retterthinget undertiden ikke nævnes, og det blot hedder „for os og vort elskelige Raad“, er det dog aabenbart ganske det samme. Som Meddommere nævnes ved Siden af Raadet ofte ogsaa andre ansete Mænd, adelige, sjældnere borgerlige, hvad der for øvrigt fortsætter sig ind i det 16. Aarhundrede; men det er Raadets Deltagelse, der præger Domstolen. Naar Kongen selv er Part i Sagen, dommer Raadet uden ham med Ærkebispens i Spidsen.

Naar den øverste Domstol under Kristiern I og senere kaldes Retterthinget, ligger deri, hvilken ældre Institution det er, hvis Udvikling det gælder at faa fat i. Vi kan her nøjes med at tage Kongens Retterthing, som det havde formet sig ved Midten af det 14. Aarhundrede; derved er vi jo kommet tilbage til en Tid, da ikke det, men Danehofsdomstolen var Rigets Højesteret. Talrige Retterthingsbreve fra Valdemar Atterdags Tid viser, at Dommene havde en ganske fast Form, i Grundtrækkene den samme, som vi allerede har set for det følgende Aarhundrede: Kongen udtaler, hvad der er sket *in placito justitiario nostro*, og Brevene forsynes med Retterthingsseglet og anfører Justitiaren som Vidne. Om Kongen

virkelig selv har afsagt Dommen, kan som oftest ikke afgøres efter Dombrevet; det kan godt være sket af Drosten eller Justitiaren paa hans Vegne. Men hvad der skiller disse Domme fra Retterthingsdommene fra Kristiern I's Tid, er, at Raadet ikke nævnes og at det overhovedet som Regel ikke omtales, at andre har siddet til Doms end Kongen.

Hist og her finder vi dog allerede i Valdemar Atterdags Tid, at Kongen ved sin Domsafsigelse bruger Bisiddere. 1353 siges en Retterthingsdom at være fældet i Nærværelse af 3 Riddere og *alii plures fideles, ipsi placito nostro tunc astantes* (Matzen, Panteret 467), og ret hyppigt viser det sig ved de Retterthing, Kong Valdemar i Aaret 1355 holdt i Jylland og hvis store Betydning fremhæves i den samtidige sjællandske Aarvog. Undertiden siges kun ubestemt, at Sagen er foretaget for Kongen og *alii discreti* (Repert. 2451); andensteds nævnes disse tilstedeværende ved Navn, og de hænger deres Segl under Brevet jævnsides Retterthingsseglet (Rep. 2461, jfr. 2497 fra 1356). I et Brev kaldes de nærværende udtrykkelig „vore Dommere, som er beskikkede til at prøve og afgøre denne og andre Sager“¹⁾; i et andet tales der om „vore Justitiarier og andre troværdige Mænd“, som var nærværende paa Retterthinget²⁾, og i et Tilfælde, hvor Kongen selv var Klager, dømmer disse Mænd alene som „det almindelige Retterthings beskikkede Dommere“³⁾. Hvad der i dette Aar fremtræder saa stærkt, viser sig siden en Gang imellem i

¹⁾ *justitiarum nostri ad hec et alia discutienda et determinanda specialiter deputati*: Rep. 2450.

²⁾ Københavnske Selskabs Skrifter IV, 216.

³⁾ *justitiarum deputati placiti justitiarum generalis*: Suhm XIII, 829. Kongens Retterthing kaldes *placitum generale*: Rep. 3117.

Valdemars senere Aar. Ved et Retterthing, der afholdtes 1361 under Danehoffet, var flere *fidedigni* til Stede (Rep. 2666), og 1367 medbesegles et Skøde fra Retterthinget af 10 Stormænd (Rep. 2821); 1365 udsteder endog Drost, Justitiar og 5 andre et Vidnesbyrd om, hvad der er sket paa Retterthinget, uden at Kongen nævnes (Rep. 2761).

Efter Valdemar Atterdags Død styredes Riget under Kongeløset af Rigsraadet, og dette udnævnte nu Adelsmænd til at sidde Retterthing. En Dom af saadanne, som af Drosten Henning Podbusk og Raadet „var forordnet i Fyn Sager at dømme“, haves i en gammel Oversættelse (Rep. 3078) og tilkender en Adelsenke en Del Gods, som den afdøde Konge havde berøvet hende. En mere almindelig Undersøgelse af Kong Valdemars Godserhvervelser blev saa bestemt i Olufs Haandfæstning; i hvert Stift skulde tolv Mænd, udvalgte af vedkommende Bisp, dømme herom. En Dom af en saadan Stiftskommission er bevaret (Rep. 3099), dog siges Dommerne at være beskikkede af Rigets Raader. Men i Virkeligheden gik disse Undersøgelser over til at foretages af det kongelige Retterthing¹⁾, saaledes at Dommen paa dette fældedes af en Række Adelsmænd. Formelt udfærdigedes Dombrevene i Kongens Navn, og det udtaltes saa, at for visse navngivne Mænd, som „præsiderede vort Retterthing“, var det og det bevist og afgjort (*compertum et sententialiter diffinitum*), hvad Kongen nu ratificerede. Med mindre Afvigelser i det enkelte er denne Form herskende i Aarene 1376—77. Senere, da Barnekongen blev ældre og tilsidst myndig, bruger man

¹⁾ Rigtigt fremhævet af Will. Christensen, Dansk Statsforvaltning S. 157.

atter den Form, vi har truffet i Valdemar Atterdags Tid; Kongen dømmer, men en Række ansete Mænd anføres som tilstedeværende¹⁾. Dette er imidlertid nu snarere Reglen end Undtagelsen og findes næsten altid, hvor Retterthingsbrevene ikke blot drejer sig om Forfølgelsen med Rigens Ret eller til Laas.

De faa Retterthingsbreve, der kendes fra den Tid, da Dronning Margrete i eget Navn styrede Riget, synes at vise, at hun ligesom Oluf har taget ansete Mænd med (Rep. 3664, 3834). Ved Erik af Pommerns Tiltrædelse bestemmes det saa, at der efterhaanden skal holdes Retterthing Landet rundt, især til Undersøgelse af, hvad Gods Kronen har mistet, tillige dog for at dømme „hver Mand imellem“; Domstolen skal sammensættes af 6 Riddere eller Svende og 6 „ædle Bønder“ sammen med Bisp og Landsdommer. Hvorledes man nærmere havde tænkt sig Formen for de Domme, der afgaves paa denne Maade, kan maaske være tvivlsomt²⁾; vist i alt Fald, at det blev det kongelige Retterthing, der kom til at virke, og at Formen blev den samme, man havde anvendt i Kong Olufs første Tid, navngivne Mænd nævnte som præsiderende Retterthinget. Lidt senere hen anvender man vel atter den Udtryksmaade, at de og de har været til Stede (Rep. 4310, 4313 o. s. v.), men særlig under den store Retterthingsvirksomhed i Aaret 1406 og nærmest derefter bliver det den staaende Form, at Parterne er mødt for (*coram*) de og de Mænd,

¹⁾ Rep. 3417, 3441, 3463, 3549, 3561, 3569; allerede 1377: Rep 3180.

²⁾ Will. Christensen S. 158 er ganske sikker paa, at man har ment kgl. Retterthingsdomme i sædvanlig Form; jeg hælder dog til at tro, at man snarere har tænkt sig en af Kongen uafhængig Domstol. noget lignende som i 1376.

der oftest til Slut betegnes som de, der har præsideret Kongens Retterthing. Der kommer saa en Periode, hvorfra der kun er bevaret faa Domme; disse er nu paa Dansk, og Formen er, at Kongen erklærer, at „for vort Retterthing i . . . , nærværende de og de Stormænd“ (Rep. 6138, 6242, 6266—67, 6411, 6462). Om Kongen virkelig har været til Stede, er langt fra sikkert; 1419 hører vi, at Retterthing holdtes i København af Biskop Jens i Roskilde „og andre flere velbaarne Mænd, som Kongen det befaleet haver“ (Danske Mag. V, 296), og 2 Aar før sad den samme Bisp og flere andre „Ret paa vor Herre Kongens Vegne“ (sstds. I, 367).

Saaledes var man naaet til, at der ved det kongelige Retterthing i alle Sager af virkelig Doms karakter anvendtes Bisiddere. Blandt disse finder vi Rigets Stormænd, men ogsaa adskillige andre, lavere Gejstlige, smaa Adelsmænd, ja selv Borgere; de „ædle Bønder“ er der ganske vist intet Spor til. Imidlertid var det dog Stormændene, der satte deres Præg paa Domstolen og hvis Deltagelse alene kunde give en Garanti for, at Dommen ikke afgjordes ved kongelig Vilkaarlighed. Endnu i Erik af Pommerns Tid kommer vi da ogsaa over til, at de ansete Mænd, som var Meddommere ved dette kongelige Retterthing, betegnes som Rigsraader. 1417 anklager Munkene i Skemminge (Maribo) Næstved Bymænd for Kongen og Rigens Raad (Danske Mag. I, 367); 1418 henvises en privat Retsstrid til at endes for „vor naadige Herre Kongen og hans Raad“ (Matzen, Panteret 224). Endelig møder vi i selve Dombrevene den Udtryksmaade, der siden blev den staaende: 1433 kundgør Kong Erik, at „for vort Raad og Retterthing i Nærværelse af“ 8 navngivne og „flere gode Mænd“

o. s. v., og paa samme Maade hedder det 1438 (Rep. 6641, 6975)¹⁾.

Allerede under Erik af Pommern staar det ogsaa fast, at Rigsraadet er Dommer over Kongen og kan paadømme Stridigheder mellem ham og hans Mænd. Selv tillægger Kongen Rigsraadet denne Myndighed under sin Strid med Holstenerne (Hude S. 87); da han har taget København fra Roskildebispen, er han villig til at underkaste sig Dom af Rigens Raad, og i 1425 afsiger Ærkebisen sammen med gejstlige og verdslige Raader en Kendelse mellem Dronning Filippa paa Kronens Vegne og Bispen af Aarhus (Danske Mag. 4. R. I, 356).

Samtidig med at denne Udvikling foregaar med det kongelige Retterthing, er det nu, at Danehofferne hører op, og man forstaar jo ogsaa nok, at Kongen ved at tage Raaderne til stadige Meddommere paa en vis Maade har overflødiggjort de bedste Mænds Domstol paa Rigsforsamlingen; men at det netop er Regenterne, der har fremmet denne Udvikling, det synes baade Enkelthederne at vise og selve dette, at det er Kongens Domstol, der vokser op til at blive Rigets Højesteret. Det maa dog indrømmes, at vi ikke helt kan maale den indtraadte Forandring, fordi vi veed saa lidt om, hvorledes Danehofsdomstolen egentlig har virket. Den var paa den ene Side Forum for alle Stridigheder mellem Kongen og hans Mænd, paa den anden Side Appelret fra alle andre Domstole i Riget; men har, naar den virkede i sidste Egenskab, ikke Kongen selv ført For-

¹⁾ I to Breve (1403 og 1421) siger Kongen: „for vort siddende Raad“, Rep. 4595, 5921, men Brevenes Ægthed er mer end tvivlsom. — 1409 udstedes en Orfejde for Kongen *et aliis consiliariis, militaribus et fidelibus nostris*: Rep. 5051.

sædet i Retten? Frk. Hude nægter det¹⁾); jeg hælder til at tro, at det var saa. Naar overhovedet Kongens Retterthing ved at medtage ansete Mænd saa hurtigt faar Præget af at være en Domstol af Konge og Rigsraad, tyder det jo paa, at Konge og Raader allerede paa Danehofferne har virket sammen. Vist er dog kun, at Rigets højeste Domstol i det 15. Aarhundrede præges af den nøjeste Samvirken mellem Konge og Raad.

Dertil kan endnu føjes, at Kongens og Raadets Fællesvirken som Domstol foregik langt oftere end den Fortidens Rigsdomstol, der var knyttet til disse Danehoffer, som til Trods for alle Løfter dog kun blev saa sjældne²⁾).

¹⁾ S. 89: „Rigsdomstolen, for hvis Skranke Kongen gav Møde, men i hvis Myndighed han netop som en Følge heraf ingen Del kunde have“. Dette kan dog kun med tvivlsom Ret siges om Danehofsdomstolen som Appelret, og i modsat Retning peger bestemt, at Rigsraadet 1439 karakteriserer „Hofretten i Nyborg“ som den Domstol, hvori Kongen skal skikke hver Mand Ret. En Dom fra 1395 af „Dronning Margrete og Danmarks Riges Raad . . . i Danehof“ kendes uheldigvis kun i Udtog (Rep. 3992).

²⁾ Heri kan jeg give Frk. H. Ret, selv om jeg ikke fuldt ud kan tiltræde hendes skarpsindige Bevisførelse for, at der næppe har været synderligt flere Danehoffer end dem, der omtales i vore tarvelige Kilder. I modsat Retning peger bl. a., at man i Slutningen af det 14. Aarhundrede allerede Aaret forud kunde gaa ud fra, at der i den følgende Sommer vilde finde et Danehof Sted, noget, der fremgaar af et Par Kildedsteder, Frk. H. har overset. Lige før sin Død, altsaa i Oktober 1375, henviser Valdemar Atterdag til, at den 24. Juni i det følgende Aar vil Rigsraadet komme sammen (*so queme des rykes rad tosamende*: Hanserecesse II, Nr. 105 § 4), og i Oktober 1385, da der aftales et Møde mellem Rigsraadet og Hansestæderne til St. Olafs Dag Aaret efter, motiveres dette ved det da forestaaende Danehof (sstds. Nr. 311 c—d). Ved den Lejlighed gives i øvrigt en Karakteristik af et Danehof, der er ganske lærerig: *Asserebant itaque Dani, quod hujusmodi placitorum terminus super illo tempore estatis affuture, quamvis valde longa sit protelacio, sic concepissent, obinde quod ipsi eodem tempore debeant generalia placita, dicti vulgariter dantzhof, observare, ubi*

Om at holde en bestemt aarlig Højesteretsdag var der ganske vist ikke Tale, og da Rigsraadet samlede alle sine Klager mod Erik af Pommern, indflettede det blandt dem en Anke over, at han havde ladet gaa af Brug „den aarlige Hofret i Nyborg“, som Riget tidligere havde haft; i den første Haandfæstning, der fremkom efter Kong Eriks Afsættelse, optoges ogsaa et Løfte om, at Kongen vilde holde Danehof efter sit Raads Raad. Det er sikkert Danehoffet som Retsdag for Riget, man herved har tænkt paa, og paa den Maade kan Løftet siges at være blevet opfyldt, da man i det 16. Aarhundrede kom ind paa saavidt muligt aarlig at afholde en „almindelig Herredag“, som kundgjordes forud og hvortil enhver i Tide kunde indstævne sine Sager. Denne Herredag opfattedes som et almindeligt Rigsmøde, *communis dieta regni*, som den kaldes paa Latin i Frederik I's Tid, og Tiden selv saa i den netop en Fortsættelse af Danehoffet; 1524 taler Rigsraadet om „denne almindelige Herredag, som man ogsaa kalder Danehof“¹⁾.

Man vil se, at naar jeg ovenfor søgte at oplyse Danehoffets Karakter ved en Sammenligning med den senere Herredag, er der mellem disse Ting ikke blot

tunc communiter Dani convenient, quod alia vice nequeant ita prompte convocare. Fra samme Kildesamling kan i øvrigt hentes et Danehof, som Frk. H. ikke har paa sin Liste; ved Midsommertid 1379 undskylder Hansestæderne i et Brev til Henning Podbusk og Rigsraadet, at de ikke har sendt Afsendinge over til Danmark, *hirumme dat hertogh Hinrik to Mekelenburgh to deme Denenhove nicht over en tuch* (Nr. 190 § 6).

¹⁾ Münster, Reformationshist. I, 527 (Citatet skyldes Pastor Rørdam, jfr. Biogr. Lex. XVII, 206). At Rigsraadet 1588 sætter Herredag lig med Danehof, er tidligere fremhævet, men man kunde frygte for, at Ligningen her var en Frugt af Hvitfeldts historiske Lærdom; at den allerede findes i Frederik I's Tid, er derfor af en vis Interesse.

Lighed, men en virkelig historisk Sammenhæng, om Frederik I's Raader da har Ret i den her gengivne Udtalelse. Og jeg tror unægteligt, at Raadet netop har set rigtigt, og at Danehoffet maaske allerede fra første Færd var, i alt Fald meget hurtigt blev først og sidst Rigets store Retsdag. Det er i den Retning betegnende, at da Magnus Smek kom i Besiddelse af de gammel-danske Landskaber hinsides Øresund, holdt han Retterthing, hvortil „hele Skaanes Menighed“ sammenkaldtes „for at opnaa Retfærdighed“¹⁾; man tør nok heri se en Erstatning for det danske Danehof, hvorfra Skaaningerne i dette Øjeblik var udelukkede.

Ligger Danehoffets Betydning især paa Retsvæsenets Omraade, er de bedste Mænds Indflydelse kun løsere knyttet dertil. I den Retning er en Sammenligning med Forholdene i Sverige og Norge lærerig. I begge disse Riger bliver, ganske som i Danmark, først Stormændene Kongemagtens Skranke, senere det skarpt afgrænsede Rigsraad; men et saa fast udformet Rigsmøde som Danehoffet finder vi hverken i det ene eller det andet Land. Ogsaa ad den Vej føres man til at indse, at det danske Rigsraad tager Arv ikke efter Danehoffet, men efter de „bedste Mænd“.

¹⁾ *Magno rege apud castrum Helsingborg placita sua justitiana exercente, communitate terre Scanie ad hoc pro consequenda justitia generaliter convocata: Dipl. Svec. IV, 682.*